

Gobierno de
México

Shayuját shoját
liñuwílx ñimirrír o'os
ñimsey 2º Papíl
Ouñúr Ixuyét mat
Chapéy chawás
afrojikú.

Lengua indígena o agrupación lingüística y Autodenominación

Cucapá o kuapá

Variante lingüística y Autodenominación

Cucapá o kuapá

SHPAK IÑAM ÑIZÉT O´OM ÑAWÍ O´OT
ÁP CHAPÉY JIKÚÁP CHAPÉY JIKÚ

Shayuját shoját liñuwílx ñimirrír o´os ñimsey 2º Papíl Ouñúr Ixuyét mat Chapéy chawás afrojikú.

Jirpéy uwát suáp Shpa Matt Jikú Usám

ANDRÉS MANUEL LÓPEZ OBRADOR, Suáp Mat Jikú Chapéy awyaját:

At Wít pit shayóu puyajum:

SHAYUJÁT CHO´OJÁT

“AT´ WUÍT´ PIT´ JAYÚT PAYAJÁT. ARTÍCULO 135 PAPIL AUÑÚR LXYÉK MAT JIKÚ USÁM ÑAMAKJÁÑ WALX SUAMANJÁÑ MARRÍ ÑIMIRRÍ KUÑÁP MIMIRRÍ LIÑÚLX ARTÍCULO 2º. PAPIL OÑÚR LXYÉK MAT JIKÚ USÁM CHAPÉY ÑICHAWÁS CHAPÉY JIKU AFROMEXICANO

Artíl shit ñimám marrí mirrí chít, juák, spap, zrráp, mirrí, I, II, III, IV, apíl V, VII, VIII spéyk ucháp. A; párrafo, shit mam, juák, mapíl uyukúm fracciones I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII Jumúk spéyk. B; y el párrafo Jipuk shpéyk ucháp C; marrí un párrafo II jimjúk; V, VI, VII chuk jíink piriwí un parrafo, II, juák apíl fracción VIII y las fracciones XII y XIII shpéyk ucháp A: un párrafo Juák a la fracción 1 y las fracciones II, III, VI, X, XI y XV, chukjuíink piriwí sam al shpéyk ucháp B; los párrafos juák y jumúk al shpek ucháp C; y shpéyk ucháp D; liñuíl x juák párrafo de la actual fracción VII y parjliyék shpéyk ucháp A, Artículo juák papíl oñúr lxyek mat jikú usám, chayúm numák chayú awmák:

Artículo Juák. Mat Jikú ushít ñimám supák iñám chapáy chawás.

Mat Jikú ñoos chpáy ñinchawás iñuwám chupák iñám chapáy nichawuás mat kam iñám chayút uyúm.

Chapáy ñichawás ñamát inchuás ñicharráy inchoás.

Mirmir ñoos ñawi uséy impayét o´om puyéet. Chapáy ñichawás makát loúm laj ñatím ñawí oojám chakáp mat jikú sam. Chapay ñichawás ñat chapáy kuapá.

Pauyóu chapáy tuyúmchapáy ñichawás. Ñat mirmir ñaiz chakúl pririwí ñawi inchaíz.

- A. Apapíl oñúr lxyek pouyóu garantizar mirmir ñoos ñawí oséy impoyét oompuyékt chapáy ñichawás chapáy suám chayuját a´mmakát loúm laj ñat im:
 - I. Kuñáp piñ chapéy tuómmicharréy patéy pachít chapáy suám papíl oñúr lejyé k lxiék kuñáp suám eskuñép chakáp kuñéps chakáp suám chuwar chapéy yus política.
 - II. Suám eskuñép chakáps kuñéps ñisét oyás y lup kayukúm ñay aij papíl oñúr lxyek shaóm chaízjum mirmir ñaiz mirmir inchaíz y chayuján kluích iñám, ñat

michéy mujéy iñám makát lipokui laj ñisák, ñoos pouyóu kuñáp ucháp ñisét ooyúm los jueces ñichét ayúm.

Chapáy chakáp skuñép ñisét oyúm suám eskuñép chakáps kuñéps piñ chapéy tuóm micharréy patéy pachít chapáy suám chapáy ñichawás chapáp skuñép apíl chakáp tuós papíl oñúr lxyek oyúm o'os.

- III. Ñat wit ñisét am piñ chapéy tuómmicharréy patéy pachít. Chapáy soom chapáy suám choyuját am ñisáak. Apas ñoos chapáy piñ luuys mirmir usár chat chuj. Mapút mis chujk piriwí ñisák apás chrayukúm suáp ñawí parrár ñát chujúm mapút mis chuját ñisét kuñés ñat. Lujáp laj papíl oñúr lxyék soberanía mat jikuchapéy makát loúm laj ñat im mat jikú lxmán en ningún caso piñ chapey tuóm micharréy patéy pachít chapáy soomlimitarán mirmir ñóos ñawí oséy impotéy oom putékt políticos ñat chujúmmapút chujúk chapéy kuñés suáp municipal.
- IV. Pucháp chapáy ñawí uséy ñuyú uséy unuyú mirmir ñoás chapéy sam inchuás ñawí ñoos papíl oñúr.
- V. Ñiskuayáu chapéy kuarkuár cho'oját chapáy lxuwáy mat jikú lxmán **política** ñichaiján kuiján ayuyaján oyoját skuiñép chapáy ñiyé skuiñép jikú ñiwám jikú laj.
- VI. Ñat aiñím ñawikát auñór 3º papíl oñúr lxyek oot ñawí iskuañáp pouyouját Chapáy ñimurríy chawás mat kikú papíl oñúr lxyee chapéy ñawí uséy ñuyúw kuarkuár usény uyasját unuyú iskuayaús uyaját.
- VII. Miskuayáu miskuwuáp ñook shoáp uchúp miskuwuáp pouyóu ñawí urrárpiñ.
- VIII. Ñchuwuáypiñ jráyjat ismál lxíek puyás mat chapasuñár mat wispá kiñajúl wiñáy suáp am.
- IX. Ujáp ñat lujáp laj mat ñoás ñaíz papíl oñúr lxyek mir mir pism jumúks chapáy lxuwáyypiñ sruk laj ñawí jiyék ñimirrei papíl oñúr lxyek skuñép chakáp suám.
- X. Ñat chujúm mapút mis chujk chapáy ñichawás ñisét kuñesúmkuarkuár aját ñisák apás chapáy lxuwáy papíl oñúr lxyek psapák política.

Liñuíl x chit

- XI. Ujáp sam papíl oñúr lxyek shooját chaízkum oor mirmír sam juicios y procedimientos uchít ñiwámjáñ ñisét ouyás ouyásmam chapáy ñawí uséy ñuyúw ujuyú papíl oñúr lxyek.

Chapáy ñoos chuáam kuachítx kuachít mirmír chakáp chapéy ñagúl ouyójañ pookjañ ñiyé kuñáp ñisét ouyát ñawítum chapáy mirmír oos ñisák apás chapáy lxuwáy chay ñiyé auyás.

XII. Maeján mirmír suám chakáp aisamyúmsuámeskuñép chakáps kunéps chuwuár sam escuñép chapéy ñoos shmal puchát wispá jawíl x papíl oñúr lxyek.

XIII. Ñaps ñisukúis chakáp papíl oñúr lxyek chóojat pis chuchút usayúm puyák pit jchak pujúey kayúj ñichét chajá jachák puyá chakamjúmpuyát mapút iijám puyá.

Ñapps ñisukúis chapáy ñiiskúis lik kuiját laj ñat lujáp laj chrayuját mirmírs spak chapáy ñichawás paryáus papíl oñúr lxyek.

Makát ñisét oos ossját marrít umárjan ñisét skuñéy sam.

Chapáy jikú umár lup pis o marrí ñimírri ooját puyák msukuikúm pmískum chapás ñichawás pmískum pís o ñawí papíl oñúr lxyek.

Chapáy ñchawás ñset ñikúim ñimám.

Liñúilx chit

B. Mat kat mat jikú lakáy jirpéy spek y kuyáu mat ka lakáy mat jikú oosjan suáp ñawí parrár chapáy ñuwuám ñisét ouyúm kuñáp mirmír ñoos jumpuyák chapáy chawás ñiñám ñawí arrár inchóas ñichést urrár jat suám.

Suáp parrárpit ñisét ooyúm chap

I. Chapáy chuwás pou'ok ñawí arrár oos sam juéy pujuéy jan chapéy ñamát uñéy meján chapáy chamát uwijañá suwaján suwuát juchás suwéy chawím mirréy minchaíz jenás merrík jmcha. Yess inchaíz ñawí amás samás mat suwéy meján ñimách michjachák mat suwéy ñat wikjachák uwiján lxotúk.

Papíl oñúr lxyek ucháp chapí iñuwámñawúl urrár piskúm chapáy jik ñawí arrár pis chapáy kumán.

II. Chakáp kuarkkuár aas piriwí suáp chapéy pis póou ppit chapáy inchawás chapáy puchát suám kuwiját.

III. Sluchút suwát ñawí inchawás ñóos jañ oyás chapáy ouyóu suám imchuás ñawúl oyóu chapáy uyúw chapáy ñichawás papíl oñúr cháat.

IV. Piñ ñoks papéy miskuyáu chapáy ñiye ouyát:

- a) Auñúr skuayáus kuakúy korák shskuayáu juamík ñisjéy lichkuñéy laj suáp ña´wi pujuáy kumís ñap chapáy kuapá;
 - b) Chapéy ñawí oñúrjañ ñawí oñasjañ kuakúy korák shskuayáu jumík ñisjéy;
 - c) Mouk pis mik mouñúr msauyát chapéy ouñúr sam;
 - d) Chapéy ñawí aoñúr skuayúpít ñiyé aoñúr aisyúm chakáp micharréy patéy chakáp chapáy ñichawás,
 - e) Ñawí mauñúr miskuwayáu oyásjat michoyásjañ chapáy ñawí uséy ñuyúw uséy unuyú chapáy ñichawás ñawí suámchakáp ñawíurrár mat jikú lxmán ñawí sam ñiwarrár laj ñawí pispírt.
- V. Puchát ñawí oos tñam ñawí arráp miskuwáyjat chapáy suámjañ michuwíp miján nipauyát shmal ñimiríy shmal ulxl.
- VI. Puchát ñawí amás umáspiñ pjuéyt mejánjan pirríwul kakáp lxtuyúm uwiya wishpá jawílx kojuát karamás umaiyáts pujuátjat jumíi juaijít chapáy.
- VII. Ñichawás spak luuy matkomán chawím lxujápj pis suchúk ñawá puyúaij chayukúm marikúm mikúm chawás suám kakáp chapáy ñawí uséy auyóu uséy unuyú.
- VIII. Puchát wakúmpuyás ñisáak chapéy kuashít uyúm suám awarrár ñoos chapáy ñichawás lxujáp auñúr oás ñamát ñoos chakáp esckuñép piriwí suám kuñáp chapáy mirmír oos.
- IX. Puchát wañéy mat wañé chilawéy lakáy chakáp chapáy ñichawás suám kuñáp kláam peyekjáyañ internet.
- X. Kuachít puchát condiciones chapáy ñichawás ñoás suám kuñép kuarkuar ñaíz skuiñép.
- XI. Chuchúk chapáy chawás wuál ujáp cháam likuachás supás suám kuñáp ñat ñichmujéy iñám kuashít chapáy suámjañ michuwíp miján psúpít chapáy ñawí uséy auyóu uséy uyúm chapéy.
- XII. Ñawí arrárpit sustentable chapáy ñichawás ñawí lipamlaj ñawí arrár yut chakuisuáj ñaíz.
- XIII. Kuashít pay iwuát políticas ñipuchát chapáy marrít kuyít ñikumís mat jikú pey matikám:
- a) Michoáuyat chapáy chawás chakáp lakáy mat jikú lxmán;

- b) Ñísét ouyúmkuñáp mirmírs ñawí arrárs chapáypiñ maturrár wa ñawí unár ñawí arráp ñmsur;
- c) Juiját juéy mujuéy iñám ñisáak lxayúm póok programas ñawí amás juáy iñám jasáñ kuajúm juámik suám chakáp chapáy mat kurkuayú;
- d) Puchát lup chuwáj lxujáp laj mirmír inchaíz,
- e) Aij lxujapláj chpáey shayúts chapáy ñawí uséy kuyóu uséy unuyú.

Papíl oñúr lxyek mecanismos chapáy chuwápiñ matkúr kuayúpit matjík lxuyáuk chapáy jikú chakáp chapáy chawás makáy uyít.

XIV. Makát chapáy ñichawás ñawí usát Plan Nacional de Desarrollo matkát lakáy jirpáy koyukúm oaját matkát lakáy mat jikú lxáam lxucháp walj miikúm.

XV. Sukúik povók meján chapáy ñichawás chorráy patéy antes chukúj papíl oñúr lxyek ooyát puyát lup marrár impuyát suám kakáp chooját XIII spepy uchapá A peiy ñawikát auñúr.

Suám chakáp supák iñám mat kat nuyék y ayuntamiento oot ñawí oséy ñísét ñawí urrár ñísét pisjat chayuját chapáy ñichawás ñísét suchút umár.

Liparrár mirmírs peuyáu pit ñoos jat chapáy ñinchawás suám chapáy chuwáy kuashít.

C. Papíl oñúr lxyek michuyás chapáy ñichawás afrojikú chawím ñat jipúk muijlá chapáy lxuwáy mat jikú lamán ñosját spéy kucháp ñamák ñawí kat auñúr ñawí chuchs poumán ch'er lxuyék papíl oñúr lxyek chapáy suám chayuját am usaját makát lúum laj ñatím oosján oosját sam chakáp mat jikú.

Chapáy ñichawás afrojikú kuashít uyáu ñimayúy chapáy jaíñ mat ñimirrí chawás continente africano ñikumís pei inchuwaít mat jikú ñet iñám colonial ñístét chakáp skuñép. Chuwár chapáy uséy lúuyt chapéy ñiyé uyás.

Chapáy ñichawás afrojikú ñóos ñawí shayút chapáy ñuwám sam mirmír chapáy jikú ñuwám personalidad jurídica. Ñawí incháis mirmír ñaíz:

- I. Ñimpsát ñat chapáy kuapá ñat kuarkuár uyát chapáy shayút sakuáp sam chakáp ñawí miján incháiz lup pjuéy luwíms laj líip laj lxyúm ñáis suám inchuáz papíl oñúr lxyek;
- II. Suamauyást michuát matút mayít puchát ñawí mujuyóut mapút ucháp mapút lxiúmmat piñ chapáy chawím skuñép ñimirrí chuwá ñísét pausáu ñipausáu;

III. Ñumát ooñúr suám chakát suám ñoomás chakáp, ñisukúit instituciones ñisét oyásjan lup kayúm,

D. Papíl oñúr lxyek michouyá mat jikú usám óojañ mirmír ñisáaks chapáy afrojikú chakáp ñajañjãñ piriwí piriwí slupák ñuwéy meján chapáy ñichawás ñat im mapút im suám kuñáp ñap lujáp laj ñisét mirmír ñoos ouñór osáu michkuwáp ñawí ñaíz yat mat yut mirmírs chapés.

Michoyát shéy uwát mirmír koramách juamík chapáy afrojikú puchám pujuéyt chapáy kuarkuár as ooját ñajañá ñat mirmír jpey ooñúr usáu ñiskuwuáp miskuwuáp chapéy ñawí uséy kuyóu chapéy uyúy lup luuy ñiskuayáu ñawí rarját marrít makát limñuwílkj laj ksupás psupít panáak pañír ñiñát ñasák uyúm ucháp políticas likáimlaj adicción mapút likáim laj.

Papíl auñúr suám chakát suám jikú usámchuchút chakáp kuñép liaját mirmír auyásjat papíl ooñúr lxyek usát chupít limujéy laj ñawí chrpsjam lipawím laj lup kuijámchapáy ñichawás afrojikú.

Papíl jíeek cháat oñúr mirmírs chapáy ñichawás afrojikú pauyóus papíl oñúr lxyek.

Papíl oñúr lxyek matkát ñajánjañ oojúm puyát ñawí kat auñúr.

Jukáp pat

Shítpit.- Jup pawát ñisét yáam lxujáp pak iñám ñakúm aoñúr kuñáp suáp kuñé jumúk.

Juákpit.- Ñikomán chukapta chaat ochútsam skuñép íiat ñisét loom laj shaat.

Jumúk.- Suám chakát chlukáp iñám ñimán sien shit chajúk pisjút ñe ñiyék ñimán jap spák chaat pik suáp ayúm ñawí sam piriwík sam pey wát ñawí as.

Ispáp.- Chupák iñám suáp ooját usaját suáp kuñés usaiját mirmírs chapáy ñichawás afrojikú michoyás kuñés uyója.

Zrrap.- Micharráy ñawá jumúk micharráy kuñés jas ñisét ooj ñiwíchs ucháp ñisét oojúm ñat aijúm chapáy ñichawás afrojikú suám chakát mat jikú papíl auñuár lxyek michóuyas mapút laj murrár laj chayukúm mirmírs ñamakami paamkúm sienshít chajúk ñet yumás lxiék usáu ñiñék jap spak apíl as.

Jimjúk.- Ñuwílx useijánt reforma ñichét ooskumá oosta pis ñóos pisját suám chakáp skuñép kuashít pis ñichét chuchút yujkúm lup koyús ukúmsuám chakáp skuñép ñawí karrárpit pis laj puyajat.

Jimjúk chsupák iñám.- Chuchút jat oñúr pit pouyóu papíl oñúr lxyek chapéy ñiyé kuñapá chapáy ñichawás.

Sjup.- Chapáy ñiñé kuñáp ñisét ñóojat papíl oñúr lxyek sukúisjat uwíjat papíl oñúr lxyek matkát chakáp mat jikú cháat skuñép mat sam.

Mat jikú ouñúr chucháp oñúr chayukúm ñisét ausjúm lakáy matjikú chajúk juák mak jimjumúk 29 lxa sjup septiembre chajúk juák chajúk juák mak spak 2024. Sen. Gerardo Fernández Noroña, Presidente.- Dip. Ifigenia Martha Martínez y Hernández, Presidenta.-Sen. Verónica Noemí Camino Farjat, Secretaria.- Dip. Nayeli Arlen Fernández Cruz, Secretaria.- Rúbricas.”

Kuñáp chaaj ñap chuáj chóot oop sit ñawí kat auñúr chajúk sjúk mak jimjumúk 89 papíl ouñúr lxyek mat jikú suám ouyásja uwísja chapjá papíl ouñúr lxyek ñawá ptey srupak iñám la kay mat jikú jl'ía chajúk jumúk ñee jl'a sjuk suáp Andrés Manuel López Obrador auñúr.- La Secretaria de Gobernación, Luisa María Alcalde Luján.- Auñúr.